

تحلیل روند؛ ابزاری برای تقویت گروه روندهای فکری مرکز

نویسنده: احدرضایان، پژوهشگر مهمان سابق مرکز، دانش آموخته دکتری و پسادکتری آینده‌پژوهی دانشگاه تهران

گروه روندهای فکری یکی از باسابقه‌ترین و موفقترین گروه‌های پژوهشی در مرکز است. این گروه با تمرکز بر مهمترین روندهای موجود در غرب آسیا یا همان خاورمیانه تلاش می‌کند تا با تحلیل روندها به فهمی قابل اتکا و پایدار از تحولات منطقه دست پیدا کند. روندها و بویژه کلان روندها، امن‌ترین تکیه‌گاه تحلیلگران برای درک تحولات و پیش‌بینی آینده هستند. با اینکه به نظر می‌رسد تحلیل روند در موضوعات «فکری» مرسوم نباشد و تحلیل روند اغلب برای مفاهیم و موضوعات قابل اندازه‌گیری به کار رفته است اما با توسعه معرفت‌شناسی انتقادی و پساپوزیتیویستی، تمایل برای کمی‌کردن مفاهیم اجتماعی (غیرقابل اندازه‌گیری) با تکیه بر تخمین‌های ذهنی خبرگان افزایش یافته است. خبرگان ترجیح می‌دهند با دادن عدد و رقم تقریبی به مفاهیم به شدت اجتماعی، آنها را قابل فهم‌تر کرده و تخمین‌های بهتری از آنها ارائه کنند که این موضوع در نهایت تحلیل آنها را به مراتب راحت‌تر می‌کند. در این مقاله که برگرفته از کتابی با عنوان جعبه ابزار آینده‌پژوهی به ترجمه قاسم فولادی است تلاش شده است تا مفهوم روند، روندپژوهی و تحلیل روند مورد بررسی قرار گیرد. این مقاله می‌تواند به پژوهشگران کمک کند تا تحلیل درستی از روندها داشته باشند.

تحلیل روند یا به اصطلاح عام‌تر «روندپژوهی» یکی از پرکاربردترین روش‌های آینده‌پژوهی است. روندپژوهی اشاره به تحلیل روند (برون‌یابی ساده روند و تحلیل تاثیر بر روند) دارد. در برون‌یابی ساده روند با تکیه بر الگوریتم و الگوی قبلی روند، تلاش می‌شود تا آینده روند پیش‌بینی شود. در تحلیل تاثیر بر روند، اثرات روندهای احتمالی و رویدادها و اقدامات احتمالی آینده بر روند پایه در نظر گرفته می‌شود و بر آن اساس آینده پیش‌بینی می‌شود یا سناریوها استخراج می‌شوند. در ادامه به تعریف روند و مراحل و گام‌های کلی برای روندپژوهی اشاره شده است:

روند: الگوی قابل تشخیص تغییرات یک پدیده است که نحوه تغییرات آن را از گذشته تا به حال بیان می‌کند و اگر این الگو پابرجا بماند، جهت‌گیری آینده پدیده را نشان می‌دهد. روندپژوهی یا تحلیل روند رایج‌ترین روشی است که هر کسی سعی در استفاده از آن برای مطالعه آینده دارد. این روش از نظر مفهومی ساده است: یک پدیده مهم را در زمان حال شناسایی، سپس پیشرفت یا تغییرات تاریخی آن را تا زمان حال جستجو می‌کنیم و سپس جهت و میزان این تغییرات را در آینده بررسی می‌کنیم. بنابراین، هدف از تحلیل روند، تعیین روندها و تحلیل مسیر آینده (احتمال تداوم یا عدم تداوم آن) و تحلیل عواقب و پیامدهای احتمالی آنها است. تحلیل روند بر پدیده‌هایی متمرکز است که سابقه در گذشته تا زمان حال داشته و قابل ردیابی و پیش‌بینی هستند.

فعالیت روندپژوهی ممکن است تا همین مرحله ادامه یافته و نتایج قابل اتکایی ارائه دهد. از این رو، دستاوردهای مطالعه روندها می‌تواند برای تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار گیرد. اما با توجه به شدت یافتن تغییر و تحولات محیطی، تحلیل روند به ندرت یک

"پیش‌بینی" دقیق است زیرا "روند به‌ندرت ادامه می‌یابد." به نظر می‌رسد که همیشه رویداد یا رویدادهایی برای قطع اکثر روندها رخ می‌دهد. نکته مهم آن است که نباید روند را با یک پدیده در حال ظهور (نوظهور) اشتباه گرفت. روند از چرخه عمری طولانی برخوردار است و شامل گذشته، حال و آینده است. در روند یک پیوستگی تاریخی و زمانی وجود دارد.

مراحل کار در روند پژوهی

گام ۱: تعیین قلمرو

- موضوع محوری مورد مطالعه را مشخص کنید.
- افق زمانی مطالعه را مشخص کنید.
- ذی‌نفعان کلیدی و مخاطبان خروجی‌های و انتظارات را روشن سازید.
- منابع اصلی را شناسایی می‌کنیم.
- افراد خبره و صاحب‌نظر را انتخاب می‌کنیم.

گام ۲: تعیین پیشران‌های تغییر

برای بررسی روندهای کلیدی، استخراج پیشران‌های تغییر از اهمیت خاصی برخوردارند. این عوامل بر روندها تاثیرگذارند و باعث تقویت یا تضعیف آن‌ها می‌شوند. به وسیله پیشران‌ها می‌توان فهمید آیا روند پابرجا است یا نه.

گام ۳: احصای روندها، تخمین احتمال و برآورد پیامدها

الف) تعیین چارچوب

به‌منظور اتخاذ چارچوبی مشترک و ساده، بررسی روندها را در قالب محورهای دسته‌بندی می‌کنیم نظیر:

- روندهای امنیتی
- روندهای اجتماعی و فرهنگی
- روندهای سیاسی
- روندهای اقتصادی
- روندهای فناوری
- روندهای زیست‌محیطی
-

تعیین این حوزه‌ها بستگی به موضوع و هدف پروژه دارد. ممکن است برخی از آن‌ها ضرورتی نداشته باشند و یا بررسی حوزه‌های دیگری لازم باشد.

ب) تعیین روندهای کلیدی

در این مرحله بایستی روندهای کلیدی از طریق بحث و تبادل نظر احصاء شوند.

برای یافتن روندها، یا بایستی آمار و ارقام مربوط پدیده‌ها را داشت مانند تغییرات جمعیتی، یا باید از اسناد معتبر موسساتی که به این کار مشغولند استفاده کرد، و یا افراد خبره‌ای وجود داشته باشند که بتوان از آن‌ها کمک گرفت.

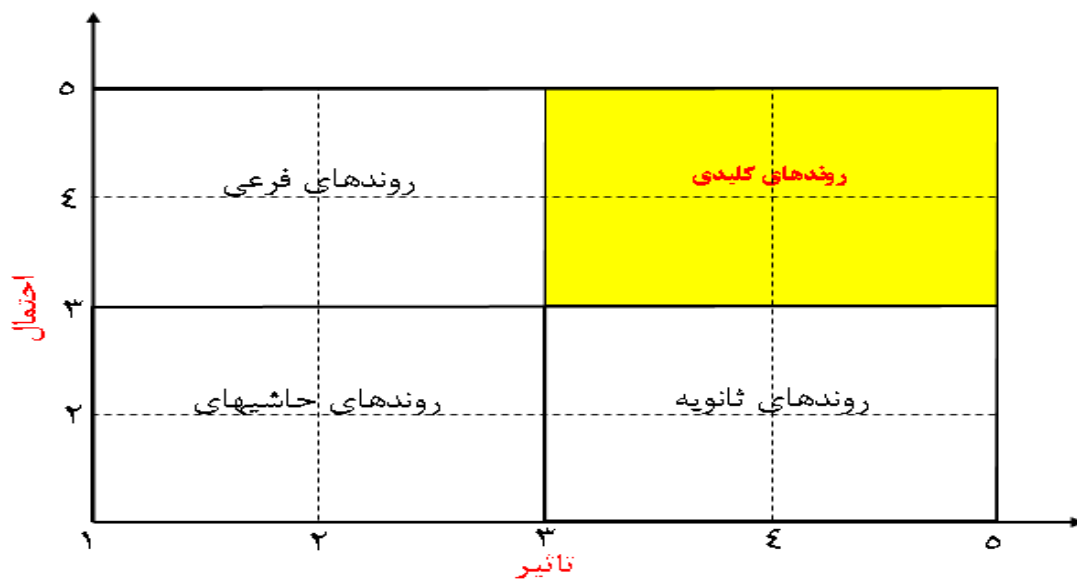
- این روندها را در قالب پرسشنامه زیر به خبرگان بدهید تا امتیاز دهند.

ماهیت روند	ردیف	روندهای شناسایی شده	احتمال وقوع روند					آثار و پیامدهای مهم	اهمیت تاثیرات					
			۵	۴	۳	۲	۱		۵	۴	۳	۲	۱	
امنیتی	۱													
	۲													
	۳													
	۴													
علم و فناوری	۱													
	۲													
	۳													
	۴													
اقتصادی	۱													
	۲													
	۳													
	۴													
اجتماعی و فرهنگی	۱													
	۲													
	۳													
	۴													
سیاسی	۱													
	۲													
	۳													
	۴													
زیست محیطی	۱													
	۲													
	۳													
	۴													

این نکته را باید مورد توجه قرارداد که در برخی موارد، یک روند مشخص ممکن است آثار و تبعاتی در حوزه‌های مختلف داشته باشد. مثلاً روند توسعه‌ی فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند هم در زمینه‌ی اجتماعی آثار و تبعاتی داشته باشد، هم در زمینه‌های اقتصادی و امنیتی. بنابراین، ممکن است گاهی مواقع پیامدهای یک روند کلان را در بیش از یک حوزه بررسی کنیم. به منظور هم‌زمانی و یکپارچگی در تعاملات و تدوین روندها می‌توان این عبارات را مورد توجه و استفاده قرار داد:

واژه رایج	ارزیابی (درصد) احتمال	سطح اطمینان
(Will...) خواهد...	بیش از ۹۰٪	احتمال زیاد
(Likely/Probably) احتمالاً/محتماً	۶۰٪ تا ۹۰٪	احتمال نسبتاً بالا
(May/Possibly) ممکن است	۲۰٪ تا ۶۰٪	احتمال متوسط و پایین
(Unlikely/Improbable) غیرممکن / غیرمحتمل	کمتر از ۲۰٪	احتمال پایین

ارزیابی نتایج پرسشنامه کمک می‌کند تا براساس دو معیار احتمال وقوع روند و میزان تاثیر روند بر سازمان / موضوع، بتوان مهم‌ترین روندها یا روندهای کلیدی را مشخص نمود. برای این منظور روندها را در قالب ماتریس زیر جانمایی می‌کنیم. بر این اساس، که توانان نمره‌ی احتمال وقوع و میزان تاثیر آن‌ها حداقل ۳ باشد را به‌عنوان روندهای کلیدی شناسایی می‌کنیم.

ج) تعیین پیامدها

بعد از مشخص کردن روندهای کلیدی، باید پیامدهای احتمالی این روندها نیز بررسی شده و تعیین شوند تا در وهله‌ی بعدی بتوان از طریق تحلیل و بررسی این روندها و پیامدها، به آینده به شکلی دقیق‌تر پرداخت. برای یافتن پیامدهای یک روند یا رویداد می‌توان از روش "چرخ آینده" استفاده کرد. این روش، یک روش ساختاریافته از طوفان فکری است که پیامدهای مستقیم و غیر مستقیم یک روند در آن مشخص می‌شود. در مقاله بعدی به توصیف روش چرخ آینده که روشی بسیار کاربردی در کشف پیامدها است پرداخته خواهد شد.

جهت ارجاع علمی: احد رضایان، « تحلیل روند؛ ابزاری برای تقویت گروه روندهای فکری مرکز»، تاریخ انتشار در سایت مرکز: ۸/۱۲/۱۴۰۰